

RADOSLAV KATIČIĆ
Beč – Zagreb
radoslav.katicic@univie.ac.at

Primljeno: 23. 09. 2013.
Prihvaćeno: 27. 05. 2014.

VATROSLAV JAGIĆ U HRVATSKOJ KULTURNOJ POVIJESTI

Autor u radu predstavlja Vatroslava Jagića kao važnu osobu hrvatske kulturne povijesti druge polovice 19. i početka 20. stoljeća.

Vatroslav Jagić nedvojbeno je velik lik u hrvatskoj povijesti. On je velik znanstvenik, jedan od najznatnijih filologa svih vremena, slavist, upravo jedan od utemeljitelja slavistike kao treće europske velike neofilologije uz romanistiku i germanistiku. Slavenska filologija imala je u Beču tri utemeljitelja: Prvi je bio Jernej Kopitar, Slovenac rodom iz Kranjske, drugi je bio Fran Miklošič, Slovenac iz Štajerske, a treći Vatroslav Jagić, Hrvat iz Varaždina. Svaki je od njih slavenskoj filologiji postavljao temelje, ugrađujući ih u duhovni svijet svojega vremena. Upravo time se razlikuju jedan od drugoga, upravo zato i jesu jedan za drugim polagali temelje. Jagić tako kao utemeljitelj slavenske filologije stoji, i kao treći, još na njezinu početku, udario joj je najcjelovitiji pečat, ali stoji u nekom smislu i na kraju, jer se slavenska filologija poslije njega koji ju je gledao kao golemu nedjeljivu cjelinu nije više mogla kao takva održati. Nije bilo toliko znanstvenika Jagićeva formata, a sve su znatnije i življe postajale nacionalne filologije slavenskih naroda. Od jedne, goleme i cjelovite, znanstvene discipline postao je u razmjerno kratkom vremenu niz srodnih i usko povezanih, ali i jano različitih slavističkih disciplina, više po mjeri raspoloživih stručnjaka i po zanimanju i potrebama javnosti i nacionalnih kultura. Od jedne i cjelovito obuhvatne slavenske filologije postalo je više slavističkih filologija. Uostalom, isto je tako na mjesto prvotne romanske filologije stupio niz romanističkih filologija i na mjesto jedne germanske filologije stupio je niz germanističkih. Što god mislili o tome i kako god tko od nas ocjenjivao taj razvoj, nije teško složiti se s time da drukčije i nije moglo biti. Znanstvene discipline moraju, napokon, biti po mjeri znanstvenika koji se njima bave, a narodi i njihove kulture trebaju svoje nacionalne filologije.

Kako mi je život donio i to da na Sveučilištu u Beču kao profesor slavenske filologije, takvim me je naime imenovao predsjednik Republike Austrije, budem u službenoj akademskoj sistematici Jagićev nasljednik, bio sam neko vrijeme u uskoj vezi sa slavistima iz najrazličitijih zemalja. I tada sam se opet i opet imao prilike uvjeriti koliko je kod predstavnike tih struka živa Jagićeva prisutnost i koliko oslanjajući se na nj slavensku filologiju i dalje, ber platonski, doživljavaju kao cjelinu. On je u filološkim strukama koje su proizašle iz njegove slavistike ostao neizbrisiv. Naglašujem to zato jer znanje o tome svakoga Varaždinca i svakoga Hrvata može ispuniti dubokom radošću i opravdanim ponosom.

Kada se to zna, nikoga ne može iznenaditi da je povijest slavistike, povijest europske filologije u devetnaestom stoljeću, a to će reći znanost i povijest znanosti jedini kontekst koji se uvijek opet i sasvim samorazumljivo nametao kad bi se povela riječ o tom Varaždincu. Vatroslav Jagić bio je velika pojava koja se je uvijek promatrala u okviru znanosti, sveučilišta i akademskoga života. To je bilo tako i, reklo bi se, nije moglo biti drukčije.

No kad se sastajemo za ovim okruglim stolom o Vatroslavu Jagiću, tu u njegovu rodnom Varaždinu, i kad sam ja bio pozvan da u toj prilici o njem nešto kažem, učinilo mi se je zgodnim da odstupim od toga pravila, da ne prežvakavam nešto što sam u brojnim sličnim prilikama već iznosio na ovaj ili na onaj način, nego da ovdje sada Jagića naprosto stavim u drugi kontekst. Vatroslav je Jagić, naime, i velik lik hrvatske kulturne povijesti, a naravno i europske jer je format njegove osobe i njegova djelovanja takav da ne može ostati u okvirima samo jednoga naroda. No ipak je Jagić daleko najznatniji kao pojava upravo hrvatske kulturne povijesti, a kao takav je nama i najzanimljiviji. Zato ću pokušati ovdje makar i samo letimično skicirati kakav se on pokazuje u tom kontekstu i što Jagićev lik znači za našu kulturnu povijest. Više od letimične skice nije moguće dati u okviru što je zacrtan za ovim okruglim stolom. Neka to ostane poticaj za budućnost.

A za kulturnu povijest Jagić je znatan po mnogome. Prvo već samim svojim podrijetlom. O tome uvjerljivo svjedoči njegova rodna kuća koju i danas svatko može posjetiti. Dosta sam toga saznavao o Jagiću, opet se i opet bavio njime, a ipak mi je kad sam tek nedavno, zahvaljujući kolegi Ernestu Fišeru, u ljetnom predvečerju stao pred roditeljsku kuću Vatroslava Jagića kako je ostala vrlo razgovijetno očuvana, postalo jasno mnogo toga što do tada nisam tako jasno razabirao. Postalo mi je jasno da Jagić, kako sam i prije znao, rođenjem i roditeljskim odgojem potpuno pripada Varaždinu, ali da nije rođen i nije rastao u urbanoj i prestižnoj varaždinskoj gradskoj jezgri, nego izvan nje na već razrijeđenom gradskom rubu.

Ugledna obitelj čizmara Kraljeka u koju se Vincek Jagić, Vatroslavov otac, došavši iz zagorske seoske sredine priženio, obitelj iz koje su potekli brojni sve-

ćenici, bila je tako izvan dosega tuđih utjecaja, mađarskih i osobito njemačkih, koji su u varaždinskom građanstvu bili vrlo prisutni. Kuća Kraljekovih bila je potpuno hrvatska. A to u doba Jagićeva djetinjstva znači da je, kako on poslije u *Spomenima svojega života* bilježi, potpuno bila zahvaćena mislima i težnjama ilirskoga preporodnog pokreta. Tomu su osobito pridonijeli svećenici iz te obitelji. U prigradskoj kući čizmara Kraljeka bilo je mnogo ilirskih knjiga. To nam mnogo kazuje o Jagiću, ali kazuje i o društvenom sloju iz kojega je potekao i postavlja mnoga zanimljiva pitanja o društvenoj i kulturnoj raslojenosti grada Varaždina u ono doba. Odgovarati na ta pitanja pokazat će se vrlo plodnim za svu hrvatsku kulturnu povijest.

Jarko svjetlo na hrvatsku kulturnu povijest baca nadalje Jagić svojim sjećanjem iz djetinjstva, koje mu se neizbrisivo usjeklo u pamćenje, sjećanjem na dane koje je ban Jelačić 1848. na čelu svoje graničarske vojske proboravio u Varaždinu i onda, prešavši Dravu, krenuo na pobunjene Mađare. Grad je tih dana bio sav u zanosu i kao u nekoj vrućici, cijelu noć je bio potpuno osvjetljen, kako Jagić pamti. Imamo razloga pitati se je li pohod protiv mađarskih revolucionara tada doista bio najbolji postupak i pravi izbor postupanja u tom burnom vremenu. I kraj toga što su pobunjeni Mađari bili skrajnje neprijateljski raspoloženi prema Hrvatskoj i Hrvatima i njihove težnje i namjere Hrvatima bile sasvim neprihvatljive. Danas se razabiru i razlozi koji govore protiv toga i stavljaju pod upitnik takav postupak, potpuno podvrgavanje carevu zapovjedništvu, sve do bespogovorne poslušnosti. O tome možemo i moramo razmišljati i raspravljati. Ali nema baš nikakve dvojbe da je prelazak hrvatske vojske preko Drave protiv Mađara duboko uzbudio i pokrenuo sav hrvatski narod, sve do jadranskih otoka i preko granice Osmanlijskoga carstva, prožeo ga čvrsto i snažno nadahnua, i da je to jedan od prijelomnih trenutaka u povijesnom nastajanju moderne hrvatske nacije. Jagić svojim djetinjским sjećanjem svjedoči o tome, sudionik je toga zbivanja i ostao je obilježen njime.

Kulturnopovijesno je izvanredno relevantno i ono što znamo o Jagićevu školovanju. Bio je đak Zagrebačke gimnazije. Tu je školu upravo tada osnovala apsolutistička i centralistička bečka vlada, ministarstvo grofa Thuna, i bila je jedna od najboljih u Habsburškoj monarhiji. Intencija njezina osnivanje bila je odlučno podizanje naobrazbe mlade elite u Hrvatskoj i njezina djelotvorna germanizacija. Svrha je bila postići da mladi Hrvati budu izvrsno izobraženi intelektualci i da im se ne pozna da nisu Nijemci. Trebalo je zatomiti narodnost. Kada se zna kakve su bile prilike u gradskim sredinama Habsburške monarhije, tako postavljeni ciljevi nisu bili posve nerealni. Ali kraj sve usmjerenosti vlasti i uprave što ju je postavila od te su gimnazije profesori kao Vjekoslav Babukić, Antun Mažuranić i Adolfo Veber Tkalčević učinili rasadište hrvatske jezične kulture, hrvatske narodnosne

naobrazbe, rasadište hrvatstva okrenutog budućnosti. Na toj školi školovao se je niz važnih osoba hrvatske kulturne povijesti. Vatroslav Jagić pohađao ju je skupa s Augustom Šenoom. To što je Šenoa umro mlad, a Jagić doživio duboku starost, ne smije nam zastrti činjenicu da su bili suvremenici. Njih dvojica skupa na Zagrebačkoj gimnaziji i drugi njihovi školski drugovi, njihovi profesori koji su im u smislu bečkoga ministarstva predavali najbolju izobrazbu svojega vremena, i oni osobiti, učitelji njihova srca, koji su im tomu ministarstvu unatoč usađivali oduševljenje za hrvatski jezik, davali im svojim životom uzor vrhunske hrvatske izobraženosti, sve je to danas važna tema hrvatske kulturne povijesti koja je do sada, može se slobodno reći, ostala samo naznačena.

Za hrvatsku kulturnu povijest nezanemariva je tema i Jagićev studij na Bečkom sveučilištu i stipendija apsolutističke vlade koja mu ga je omogućila. Bečko sveučilište bilo je tada upravo temeljito reformirano i modernizirano i Jagić je na njem studirao i osposobljavao se je za gimnazijskog nastavnika. Prema propoziciji stipendije studirao je klasičnu filologiju: grčki i latinski. Grčki je studirao kod velikog njemačkog grecista Bonitza, kojega je ministarstvo grofa Thuna dovelo na Bečko sveučilište da izobrazbu u carevini podigne na najvišu moguću razinu. Ta izvrsna Jagićeva filološka naobrazba bitna je pretpostavka za njegovo gigantsko životno djelo i vrlo važna za hrvatsku kulturnu povijest. Ali svoje puno značenje dobiva povezana s time da je Jagić iz vlastite pobude, *ex privata diligentia* kako se govorilo, na Bečkom sveučilištu slušao i sva predavanja Frana Miklošiča, prvoga profesora slavenske filologije. A i ta nova slavistička profesura stvorena je u okviru prosvjetne politike centralističke i apsolutističke austrijske vlade. Kriva je predodžba da se ona nije brinula za svoje brojne podanike slavenskoga jezika. Radila je na njihovoj jezičnoj kulturi i podizala njihovu jezičnu izobrazbu kao niti jedna vlada prije nje, tek je budno pazila da svi ti jezici ostanu potpuno podređeni njemačkom i da carevina bez ikakva trenja funkcionira kao njemačka država.

To Jagićevo sveučilišno školovanje kod Bonitza i Miklošiča položilo je temelje razvoju hrvatske kulture. osobito, naravno, jezične i književne. u zadnjim desetljećima devetnaestog stoljeća. Završivši studij u Beču, Jagić se je, sasvim prema propozicijama svoje stipendije, vratio u Zagreb i postao nastavnik na svojoj staroj gimnaziji. No bio je to drugi Zagreb i druga gimnazija. U Beču je 1860. pao apsolutizam, austrijskoj vladarskoj kući postalo je jasno da ne će ona ujediniti Njemačku, pa i svoje carstvo više nije gledala i uređivala kao njemačko, nego vrlo izričito kao državu mnogih naroda. Mjesto koje mu je priredio apsolutizam namećući stečevine francuske revolucije sa samoga vrha vlasti, zauzelo je sada, ne njemačko građanstvo, kako se prvotno zamišljalo, nego građanstvo raznih i mnogobrojnih naroda carevine i kraljevine, svako u svojoj zemlji. I zagrebačko se građanstvo tada počelo samo sebi i pred svijetom predstavljati kao hrvatsko,

a nikako više kao njemačko. Šenoa je opisao kako obitelj višega činovnika tada šecući se po Tuškancu u osami razgovara njemački, a u širem krugu samo hrvatski. Za apsolutizma bilo je obratno. U takav se je Zagreb vratio Jagić. A njegovom gimnazijom upravljao je sada kao ravnatelj nitko drugi nego Adolfo Veber Tkalčević. Ta je gimnazija bila sada izrazito hrvatska. Pod Veberom je Jagić nastupio svoju profesorsku službu i u višim razredima predavao klasične jezike. No to je ujedno bila i nastava hrvatskoga jezika na najvišoj razini. Svi mi koji smo polazili klasičnu gimnaziju znamo da smo najviše hrvatskoga naučili na satovima latinskoga i grčkog.

Tako je u hrvatskoj jezičnoj kulturi nastupilo novo doba. A Jagić se u Zagrebu svom svojom mladom snagom bacio na "književnu radnju", kako je govorio. Polagao je temelje onodobnoj modernoj hrvatskoj filologiji u okviru slavenske. Polagao je temelje kroatistici na kojima i mi danas još stojimo. Radio je to tako izvrsno da je imalo i širega odjeka u svijetu. Oslonio se je pri tome i na starog Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Taj ga je uveo u arhive i zbirke rukopisa, dao mu snažnu potporu. Tu su odnosi među generacijama bili sretni i plodni. Mi možemo samo žaliti što je Jagić ušao u sukob i pokazao netrpeljivost prema svojem ravnatelju Veberu Tkalčeviću. Došao je s njim u sukob i ušao u javnu polemiku oko pravopisa zagrebačke filološke škole, koju je prije toga oduševljeno podupirao. Veber je bio premalo giblijiv, ostajao pri zasadama preporodne filologije, nije reformirao onoliko koliko je život zahtijevao. Jagić nije pristajao uz njega. Udario je na njega teškim topništvo poredbene indoeuropske gramatike, tada u jezikoslovlju nadasve prestižne. Veber je imao istančaniji osjećaj od Jagića za to što književni jezik jest i kakav treba da bude, i kao umjetnik riječi nije bio neznatan. Ali o indoeuropeistici i tada suvremenoj lingvistici naravno nije znao ništa. Jagić ga je polemizirajući s njim u očima javnosti lako nadvladao, iako mu argumenti i nisu bili uvijek relevantni za pitanje o kojem se raspravljalo. Danas nam stoga Jagić u toj polemici djeluje više mladenački prepotentnim nego znanstveno nadmoćnim, kako je djelovao u očima suvremenika. Pa i indoeuropeistički mu argumenti, kako je pokazao B. László, nisu bili valjano utemeljeni.

Ta je polemika imala veliko kulturnopovijesno značenje. Njome je onodobna svjetska lingvistika, premoćno indoeuropska, ušla u hrvatsku sredinu i počela djelovati na hrvatsku jezičnu kulturu. Veber je pogriješio, dao se povući, odgovarao je Jagiću. Nije uvjerio javnost, bar ne njezin mjerodavni dio. Njegov je ugled od toga ostao trajno okrnjen, njegovom polemikom s Jagićem počeo je suton zagrebačke filološke škole. Izostala je i svaka potpora mađaronskih hrvatskih prosvjetnih vlasti, još dok su ju s Veberom na čelu službeno i priznavale. Slom je uslijedio tek poslije, kad je ta vlast snažno poduprla vukovce i kad su oni premoćno nastupili u javnosti.

Jagić je svojom polemikom s Veberom u javnosti utro put vukovskoj filološkoj školi. Ona je imala punu potporu mađaronske vlasti bana Khuena Héderváryja. Jagić sam nikada joj nije pripadao. On politički i nije nikada bio mađaron. A da bi bio vukovac, predobro je znao što je hrvatski jezik. U svojim mlađim danima dao je odlučno važne prinose tomu da se može znati što hrvatski jezik jest. On je standardizaciju hrvatskoga jezika kako ju je uspješno provodila škola hrvatskih vukovaca podvrgavao odlučnoj kritici, prilično blagoj u izrazu, ali ubojitoj svojim argumentima. On je odlučno odbio standardnu gramatiku, Maretićevu, jer hrvatsku književnost uopće nije uzimala u obzir. Vrlo je argumentirano i valjano utemeljeno kritizirao rječnik hrvatskoga standardnog jezika, Broz – Ivekovićev, koji je izostavljao leksik hrvatske književnosti i leksik zbiljske hrvatske jezične komunikacije. No tu kritiku iz dalekoga Beča hrvatske mađaronske prosvjetne vlasti naprosto nisu uzimale do znanja, a nije pravo dopirala ni do hrvatske kulturne javnosti. Najnižu svoju točku dodirnuo je Jagićev stav u tom pitanju, razdrobljen žrvnjevima onih shvaćanja koja su stala prevladavati u to vrijeme na samom početku dvadesetog stoljeća, kad je i inače hrvatska samosvijest bila najpotištenija. Tada je Jagić prikazujući u svojem arhivu nove knjige što su izlazile na "srpskohrvatskom" jeziku, kako ga zove u skladu s austrijskim službenim nazivljem, o tom jeziku piše kao o "novom" i raduje se njegovim izražajnim dometima. Tko pozna ono što je Jagić objavio u ranijim godinama o hrvatskom jeziku, teško razumije kako mu je to moglo poteći s pera, kako može o književnom jeziku Hrvata svojega vremena pisati da je "nov". I sam se je, s dobrim razlozima, protivio takvim tvrdnjama. To progovara vrijeme kad je hrvatsko samopouzdanje doista bilo na dnu, kad se mnogim među najnaobraženijim Hrvatima činilo da sami kao Hrvati doista ne mogu opstati. No kako god stajalo s tim, i to Jagićevo o "novom" književnom jeziku Hrvata, zajedničkom sa Srbima, baca jarko svjetlo na kulturnu povijest tih naroda.

Za kulturnu povijest važno je i djelovanje Vatroslava Jagića, nedvojbenoga Hrvata, kao neospornog prvaka svjetske slavistike iz Berlina, Petrograda i onda poglavito iz Beča. Njegovi bečki studenti značili su mnogo za filologije materinskih jezika svojih naroda. To vrijedi i za hrvatsku filologiju. Važnost Jagićevih učenika u njoj tema je koja se je već više puta načinjala s raznih strana, ali čestitoga istraživanja tu još nema. Bez cjelovite i dobro utemeljene studije o toj temi nema kulturne povijesti Hrvata na prijelazu iz devetnaestoga u dvadeseto stoljeće. Jagić je bio osoba koja je neumornom djelatnošću neprestano povezivala mnoge. Povezivala je ljude i preko njih prostore. U znanosti o svim slavenskim jezicima i književnom stvaranju na svim tim jezicima i o književnom stvaranju svih ljudi kojima je materinski jezik slavenski na svim drugim jezicima, o kultura svih naroda slavenskoga jezika, utemeljio je i počeo podizati veličanstve-

nu zgradu, previše zahtjevnu da ju itko od nas takvu nastavi graditi u punom obuhvatu. A ipak je ona velika i trajna stečevina europske i sve svjetske kulture. Stečevina kojoj je vrijednost živa još i danas. U tom je smislu Vatroslav Jagić velik lik i europske i svjetske kulture. A to da je kraj sve širine svojega uma i svojega djela do zadnjeg daha bio i ostajao Hrvat, veže njegov lik u cjelini neraskidivo s hrvatskom kulturnom povijesti.

O njoj tako preko Jagića saznajemo mnogo. A postavljaju se odmah i brojna nova pitanja. Ovdje doista ne može biti nego letimično nabačena skica. Ali i ona pokazuje kako je plodno promatrati Jagića kao osobu hrvatske kulturne povijesti. To gledište u budućnosti nikako ne smijemo zanemarivati.

SAŽETAK

VATROSLAV JAGIĆ U HRVATSKOJ KULTURNOJ POVIJESTI

Lik i životni put Vatroslava Jagića obično se gledaju i prikazuju u sklopu povijesti znanosti. O njem se govori kao o jednom od utemeljitelja slavenske filologije, što je on bez ikakve dvojbe i bio. O tome je rečeno već mnogo. Stoga se ovdje Jagićev život i djelo stavljaju u sasvim drugi kontekst. Tu se on promatra kao vrlo znatan lik hrvatske kulturne povijesti devetnaestoga i početka dvadesetoga stoljeća. U okviru koji je u ovoj prilici zadan bilo je moguće samo upozoriti na neke točke i pitanja za koje je Jagićev lik vrlo znatan i ilustrativan, a i poticajan pitanjima što se u vezi s njim postavljaju.

Ključne riječi: Jagić; slavistika; Varaždin; školstvo; neoapsolutizam.

ZUSAMMENFASSUNG

VATROSLAV JAGIĆ IN DER KROATISCHEN KULTURGESCHICHTE

Die Gestalt und der Lebenslauf von Vatroslav Jagić werden gewöhnlich im Zusammenhang der Wissenschaftsgeschichte gesehen und dargestellt. Er wird als einer der begründer der slawischen Philologie behandelt, was er zweifelsohne auch war. Darüber ist schon viel gesagt worden. Deshalb werden Leben und Werk von Jagić hier in einen ganz anderen Kontext gestellt. Er wird hier als bedeutende Gestalt der kroatischen Kulturgeschichte des neunzehnten und des Anfangs des zwanzigsten Jahrhunderts betrachtet. Im hier gesteckten Rahmen war es nur möglich, auf einige Punkte und Fragestellungen hinzuweisen, für die Jagićs Gestalt besonders aufschlussreich und durch die Fragen, die sich im Zusammenhang mit ihr stellen, höchst anregend ist.

Schlüsselwörter: Jagić; Slawistik; Warasdin; Schulwesen; Neoabsolutismus.

